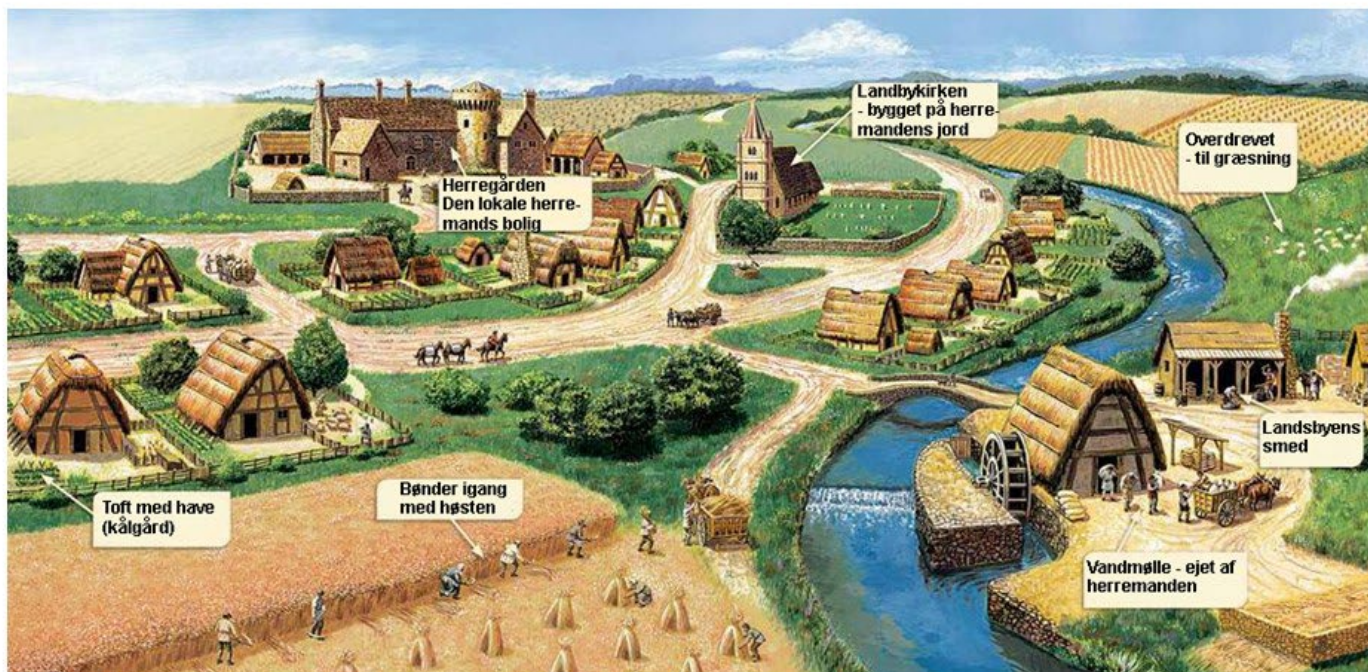

KOPIARK

HØJ- OG SENMIDDELALDEREN

Omkring 1000-1100 bliver landsbyerne i Danmark stedfaste. Mange landbynavne er op til 6-700 år ældre, men havde tilhørt "vandrede landsbyer" i 1100-tallet gennemføres sogneinddeling og skatte- og tiendebetaling over hele landet

Landsbyen og dens jord var ofte ejet af den lokale herremand. Efter slaveriets afvikling blev bønderne gjort afhængige af herremanden som **livegne** – dvs. herremanden ejede på livstid retten til deres arbejde. Senere udvikledes et fæstesystem. Som betaling for leje (fæste) af jorden, skal **fæstebønderne** betale fæsteafgift (**landgilde**) og yde arbejde (**hoveri**) på domænejorden. Nogle bønder er **selvejere**.

1050-1250 er en opgangsperiode – stigende befolkningstal, der når 1 million i Danmark. Ny jord dyrkes, flere landsbyer; hjulplov og vandmøller tages i brug.

1300-tallet: Landbrugskrise, Den sorte Død, faldende befolkningstal, jord må opgives/forlades, bønderne kan kræve lavere fæsteafgifter. For at sikre herremændene arbejdskraft indføres **vornedskabet** – fæstebønder kan ikke opsigte eller forlade deres fæstegård uden tilladelse.

1450 atter befolkningsstigning – først ca. 1700 igen 1 million.

Dyrkning af markerne

Hjulploven, der bedre kunne vende jorden, afløste arden omkring år 1000. Et af middelalderens store teknologiske fremskridt. Det krævede mange arbejdstimer og stort know-how at fremstille en sådan plov, og det krævede mange trædkdyr at pløje med den.

Adelen - ridderkultur

Ridderkultur

- ridderdigtning (trubadurer): trofast kriger, uselvsk ridderlighed (kristne idealer), idealiseret kærlighed, "quest"
- turneringer: konkurrencer i militær dygtighed, ære og træning
- krig - forenelig med kristne idealer? Korstogene

Den verdslige overklasse

- stormænd, godsejere, borge og herregårde
- Krigstjeneste mod forlening. Loyalitet overfor deres lens- / feudalherrer
- Ingen stående hær. Samles efter behov. Kernen - rytterhær, kræver særlig kampteknik og træning
- Dyrt udstyr - 50 kg. jern. En brynje har en værdi, der svarer til et stykke jord, der kan brødføde en familie.

Magtgrundlag

- den militære teknologi, besidder det militære monopol
- i forhold til kongen: indflydelse på kongevalg, håndfæstninger; retslige privilegier; skattefrihed, politisk indflydelse (danner hof, udgør del af rigsrådet)
- i forhold til bønderne: økonomisk magt, fæstesystemet

Kongemagt og retstilstand

Magtgrundlag og opgave

- Militær styrke, leding ("værnepligt"): Tungt udrustet rytteri (adelen, skattefrihed, privilegier). Ledingsskat - bønderne. Borge
- Økonomisk styrke: indtægter fra kongelige godser; kongsgårde, broer, veje, told, skatter og afgifter
- Moralsk / retslig styrke: landets feudalherrer, indsat af Gud. Krav på undersåtternes troskab
- Opgave: fredens vogter - sikre ro og orden, kompromiser og aftaler; sikre landet og undersåtterne, deres stand og privilegier

Parlament - af fransk
parler, at tale / føre samtale

Philip d. 4. af Frankrig (1285-1314) og hans rådgivere

Magna Carta, 1215

Kongen og administrationen i Danmark

Jyske lov, 1241

Administration / kongens hjælpere

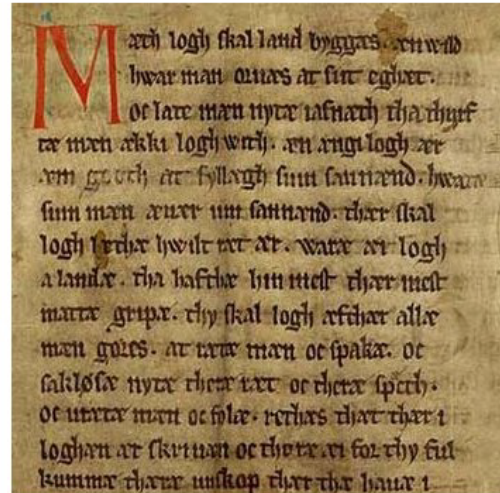
- kansler (gerne en biskop) – breve, dokumenter
- kammermester – finanser
- drost – retspleje
- marsk – hærchef
- ombudsmand – repræsentant på landet
- fogeder – kongsgårde, borge, byer

Kongens rådgivere samlet ved **danehof**: 30-40 fornemme stormænd (bisper, fyrster; rigsembetsmænd og særlig fremtrædende herremænd). Lovgivende, dømmende og politiske funktioner.

Erik Klippings håndfæstning 1282

- første håndfæstning (sædvane næste 400 år)
- kongen skal rådføre sig med danehof, rigets bedste mænd – grænser for magt.
- regler for fængsling, skatteudskrivning

Fra 1300-tallet/1413 er kongens råd / danehof benævnes **rigsrådet**.

Lovgivning og lokaladministration

- Riget delt i landskaber (landsdele) og herreder (underinddelt i skiben/sysler) med landsting og herredsting
- 13 **landsting**. I 1200-tallet bliver landstingene i Viborg, Lund og Ringsted anset for hovedting med særlig vigtige beføjelser i henseende til lovgivning og kongevalgvalg, om krig og fred og om udskrivning af nye skatter
- Landsdelene har egne love, **landskabslovene** (Skånske Lov, Sjællandske Lov, Jyske Lov), der er godkendt af kongen og landsting.

Domstole og retspraksis

- Herredsting / landsting. Byer kan have egne domstole – og herremænd kan visse steder have domsmyndighed
- Kongens foged: anklager
- Bevisførelse 1) uskyld vha. mededsmænd, der aflægger ed mht. sandhed 2) "gudsdom", f.eks. bære jernbyrd, tvekamp. Afvist af kirken. I stedet indføres vidnebevis
- Kongen eksekverer dommen i stedet for slægterne – brud med slægternes magt (jf. Folkeviserne)

Byer og borgere

Byerne

- egne retsregler / styrelse
- handel, **købstadsprivilegier** (mod skat, told, afgifter), handelsmonopol, organiseret i *gilder*
- marked, markedsdage på torvet
- monumentalt byggeri (f.eks. domkirker, katedraler), stenhuse, bindingsværk
- Håndværkere organiserede i *laug* (lav). Kontrol med faget, erhvervsinteresser; gensidig hjælp, mesterlære, svend, mesterværk
- Uddannelser: katedralskoler; latinskoler

Skræddere tager mål og fremstiller tøj (manufaktur)

Handelsgade i købstaden – skræddere, apoteker, barber, pelshandlere, borgerhuse

Middelalderkirken

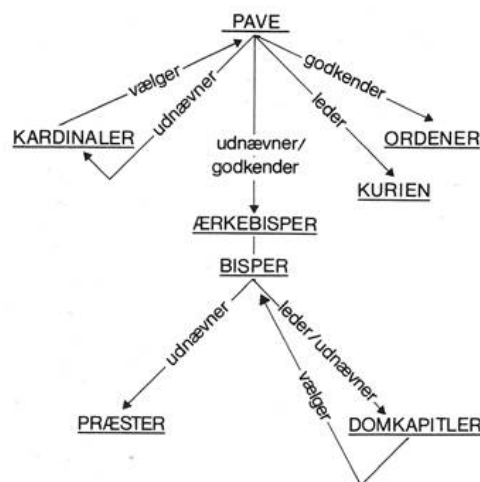
Katolsk – den almindelige, universelle, den ene kirke

Ledelse:

- Paven: Roms biskop – *papa* fra 400-tallet. Krav på overhøjhed, som Peters efterfølger (*petros*=klippe), overdraget "nøglemagten". Dermed apostelfyrste, Kristi stedfortræder, kirkens leder, har højeste myndighed direkte fra Kristus, ufejlbarlig, når han taler fra prædikestolen om teologiske emner
- Kardinaler: øverste gejstlige. Ofte også ærkebiskper og medlemmer af kurien
- Ærkebiskper: Kirkelige ledere af større områder / lande
- Biskopper: Ledere mindre regionale områder af stifter
- Domkapitler: særlige præster ved en domkirke, hovedkirken i et stift
- Præster: lokale præster, f.eks. i landsbyer

Trogrundlag:

- Biblen: Guds lære givet til mennesket – nedskrevet af disciplene/apostlene under Helligåndens inspiration (skriftfundamentalisme)
- Traditionen: Apostlenes tidsalder = den hellige tid, normgivende. Videreførte Kristi lære og missionerede. De blev befæstet af Jesus og vejledt af Helligånden. Dermed det overleverede – dvs. sakramenter (ritualer), trossætninger, institutioner. Senere normative teologiske skrifter (kirkefædrene), pавens domsafgørelser, konciliafgørelser. Alt dette lige så forpligtende som Biblen.
- Kirkens fortolkning/lære: Kirken er troens og traditionens bærer. Har lærermyndighed, fortager normgivende fortolkninger/bestemmelser/erklæringer. Kun kirken / Paven kan udlægge skriften og traditionen korrekt.

Kirkensyn:

- Kirken stiftet af Kristus (apostlene) og opretholdes af Helligånden. Ikke syndfri / fejlfri, men en nødvendig foreløbig størrelse
- Opgave udbrede evangeliet, formidle frelsen via sakramenterne – frelsesinstitution: *uden for kirken er der ingen frelse*
- Alle gejstlige er ordinerede – dvs. har gennemgået et særligt ritual (sakramente), der har sat sit uudslettelige præg på dem – skal leve et særligt liv (cølibat)
- kun præster må lede sakramenterne, ritualsprog: latin

Middelalderkirkens trogrundlag

Lære:

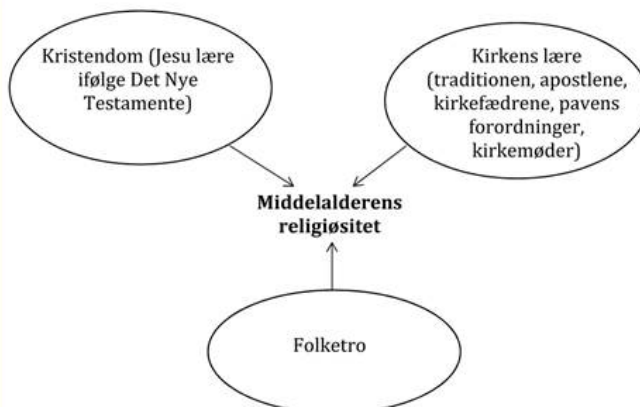
- Mennesket: helligt og retfærdigt i Paradis – men pga. Syndefaldet underlagt arvesynden – dvs. et nærmest fysisk arvet (Augustin) syndigt og egoistisk begær bortvendt fra Gud.
- Mennesket svækket – har *behov for hjælp / Guds nåde, der alene formidles af kirken*.
- Mennesket skadet, men dets *vilje er alligevel delvist intakt* – via Gud, troen og sakramenterne genvinder mennesket noget af sit oprindelige gode væsen, og bliver i stand til at tage imod frelsen/evangeliet og gøre det gode.
- Livet: derfor leve op til kirkens krav til livsførelsen – sætte sin vilje ind og aktivt i sine handlinger gøre sig fortjent til Guds fortsatte nåde. *Troen og fortjenstfulde handlinger afgør frelse/fortabelse*. Mennesket skal altså tage del i sin egen frelse/helliggørelse via kirken, anger, tro, ritualer og *fortjenstfulde gerninger* (bønner, almisser, gaver, pilgrimsfærd etc.).
- Synder: *Svaghedssynder* – afhjælpes/sones ved bøn. *Dødssynder* – bevidst vendt mod Gud og næsten. Nødvendigt at angre/bekende hos en skriftefader, der giver syndsforladelse via *bodens sakramente* (udelukket fra sakramenterne indtil da). Bod kan bestå i fortjenstfulde gerninger.

Dom - Himmel, Skærsild, Helvede:

- I Middelalderen ret konkrete forestillinger (Dante), trods manglende bibelsk grundlag. Lige efter døden gøres regnskabet op sendes til:

- Himlen: syndfrie, dvs. helgener, døbte børn
- Helvede: de, der dør med uskriftede døssynder
- Skærsilden: alle andre – her renses sjælen en periode eller indtil dommedag. Kan afkortes / mildnes, f.eks. gennem de levendes forbøn for de døde, bod, fortjenstfulde gerninger (f.eks. aflad).

Ved **Dommedag** opstår legemerne, der atter forenes med sjælene – de frelste opnår evig salighed. Resten evig fortabelse.

Dante Alighieri (1265-1321). Illustration af hans *Guddommelige Komedie* (maleri fra 1465)

Très Riches Heures du Duc de Berry: Dommedag (ca. 1415)

Rituel praksis

Ritualer:

- **Gudstjeneste**: messe (*missio* – udsendelse i verden). Obligatorisk
- **7 sakramenter**: indstiftet af Kristus, apostlene eller kirken – betingelse for frelse. Mennesket bekræfter pagten med Gud – og omvendt. Mysterium – synlige tegn på usynlig virkelighed, f.eks. hostiens forvandling:
 - 1) dåb 2) nadver 3) firmelse 4) bryllup
 - 5) skrifte/bod 6) ordination 7) den sidste olie

Helgendyrkelse:

- **Helgener**: religiøst fortjenstfulde mennesker, der på usædvanlig vis har virkeliggjort de kristne idealer (efterfulgt Jesu eksempel). Ved døden fået plads i Guds nærhed. Langvarig helgenkåring.
- Kan udvirke ting: Model for de troende, kan vække troen. Kan gå i forbøn for menneskene. Udvirke mirakler for menneskenes skyld. "Overskydende gode gerninger", hvoraf der kan deles ud.
- Æres – ikke tilbodes? Folketroen

Pilgrimsfærd:

- fortjenstfuld gerning – sjælelig udvikling/søgen.
- mindes begivenheder i Jesu, apostlenes, martyrernes og helgenernes liv: Rom, Santiago de Compostela, Jerusalem
- relikvier / hellige kilder med undergørende kraft. Folketro. Egentlig imod kirkens lære.

Magtkamp mellem pavekirken og kongemagten – Investiturstriden

Vigtige begivenheder

1000-tallet: Kirkereformbevægelsen
1054: Splittelse mellem den græsk ortodokse og den romersk-katolske kirke
1073-85: Gregor VII pave
1075-77: Investiturstriden – Henrik d.4's bodsgang til Canossa
1095: Urban II opfordrer til korstog
1122: Konkordatet i Worms – kompromis mellem paven og den tysk-romerske kejser
1170: Mordet på Thomas Becket
1215: 4. Laterankoncil
1309-1377: Paverne i Avignon. Afhængighed af den franske krone. Modpaver i Rom. Kirkespaltning i Vesten
1414-18: Konciliet i Konstanz. Vestkirkens spaltning ophæves.

Stridens emne: Retten til at udnævne de lokale gejstliges overordnede. Hvem skal udnævne biskopper? Hvor langt strækker den kirkelige myndighed sig overfor de verdslige magthavere?

Kirkens magtmidler: Bandlysning (ekskommunikation). Tab af frelse og legitimitet som hersker

Kongens magtmidler: Militær magt

En tegning i et tysk håndskrift fra ca. 1170 viser, hvorledes den tyske kong Henrik 4. og hans modpave Clemens 3. lader en brynjeklædt kriger jage pave Gregor 7. ud i mørket. Denne fremstilling svarer dog ikke til virkeligheden. Efter at en tysk hær havde belejret Rom i tre år måtte byen i 1084 overgive sig; men Gregor holdt stand i sin borg i byen og fik undsætning af en normannerhær fra Syditalien. Først da måtte Gregor forlade Rom af frygt for borgernes vrede over normannernes hærgen.

Årsager til magtkampen mellem kirke- og kejsermagt

Spændt forhold

– kristne lære, kirkefædre og teologer har længe kritiseret verdslige magthavere (Augustin). Moralsk overhøjhed.
 – "Det konstantinske gavebrev" – overdragelse af verdslig magt til paven i Rom, da Konstantin 328 flytter hovedstaden til Konstantinopel. Men falsum fra 700-tallet: . Vidner om konflikt. Bestridt som ægte af den tysk-romerske kejser allerede i 1000-tallet.

Strid om økonomiske og militære magtmidler

– Kirken stor jordejer. Fritaget for lensforpligtelser overfor kongen. Tab af kongens militære og økonomiske ressourcer
 – I Tyskland: biskopperne gøres kongelige lensmænd. Er forpligtet til at organisere militært beredskab for kongen. Den tyske konge "sælger" gejstlige embeder til den tyske adel (*simoni*)

Kirkelig reformbevægelse

– 900-1000-tallet: Moralsk oprustning i klostrene. Kritik af kirkens verdsliggørelse – angreb på gejstlighedens vellevned, engagement i politik.
 – Nye fordringer: askese og cølibat. Frigørelse fra verdslig moral og kongernes og adelens indflydelse på kirkens anliggender. Afvisning af *simoni*

Kirkens fjender

Kættere (gr. *katharos* = ren)

- retninger, der ifølge kirkens opfattelse fordrejer/forfalsker den kristne lære og derfor udelukkes fra kirken:

Ældre tid:

- Gnostikere (2-300-tallet), donatister (300-tallet), arianere (fra 300-tallet) nestorianere og monofysiter (fra 400-tallet).

Højmiddelalderen:

- *Katarerne* (eller albigenserne) (1100-tallet især i Sydfrankrig). Gnostisk dualisme og verdensfornektelse. Pave Innocens III (1198-1216) sanktionerer magtanvendelse. Inkvisitionen fra 1232 ledet af dominikanerne. Ca. 1250 katarismen knust.
- *Valdeserbevægelsen* i Frankrig. Streng Bibel-troskab og kritik af kirkens magt. Forkæret 1179

Senmiddelalderen

- Kættere og "falske" konvertitter (jøder og muslimer) i Spanien. *Den Spanske Inkvisition* oprettet 1478 af Paven, men under det spanske kongehus kontrol. Egne motiver og egen praksis.

John Wycliff (1324-84): Engelsk teolog. Kritik af kirken, oversættelse af Biblen til engelsk. Tilhængere: lollarderne ("mumlerne") gjort ansvarlige for bondeoprør i 1381 og forfulgt.

Johan Hus (-1415): Tjekkisk præst – tilhænger af Wycliffs lære. Brændt som kætter 1415.

Hekse?

- Heksejagt i Middelalderen? Nej - kirken forbyder i 7-800-tallet heksejagt (= overtro, folketro). Heller ingen heksejagt 1000-1300. Først efter massehysteri i kølvandet på Den Sorte Død 1348. Kirken fordømmer i stigende grad trolddom og magi i 1300-tallet. Billedet af den arketyperiske heks – kvinde, der har sluttet forbund med Djævelen og som udøver sort magi mod kristne – udvikles først i slutningen af 1400-tallet. De store heksejagter forekommer i Renæssancen (15-1600-tallet)

Tempelridderne?

Nej – forfulgt og dræbt 1307-14 på initiativ af den franske konge, Filip den Smukke, der styrede Avignon-paverne.

Jøder?

Nej – generelt beskyttet af kirken Middelalderen igennem. Men lokalbefolkninger og verdslige fyrster gennemfører antisemitiske lovgivning.

Kulturel blomstring, ca.1000-1350: Højmiddelalderen

- Teologisk, filosofisk, kunstnerisk, arkitektonisk, litterær, teknologisk blomstring. Hvorfor nu? Hvad havde holdt Europa tilbage? 1) Udefrakommende invasioner (folkevandringerne, vikingerne, islam, slaver og ungare) 2) dårligt klima, dårlig høst, fødevarerangel, fødselsnedgang. Fra ca. år 1000: Ydre fjender trænges tilbage – bedre klima, bedre dyrkningsmetoder, befolkningsvækst, handel.

Teknologi:

Uret (Robert the Englishman) tidsmåling til brug i kirken.

Vand- og vindmøller – nyt niveau af mekanisk teknologi.

Manufaktur – økonomisk vækst i især byerne

Hjulploven – bedre jorddyrkning. Større høstudbytte

Matematik:

Leonardo af Pisa (Fibonacci) (1170-1250): Brugen af indiske tal (via araberne)

Økonomi: Banksystem

Universiteter:

- Undersøge og beskrive universelle sandheder, der er tilgængelige for menneskets indsig.

Arkitektur:

- Gotikken

Filosofi / teologi / videnskab:

- Skolastikken

Litteratur, drama, musik:

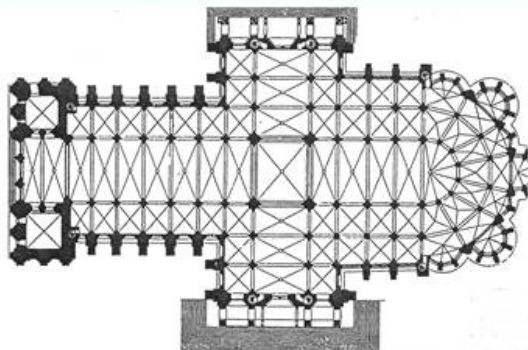
- Dante, Chaucer, mysteriespil,

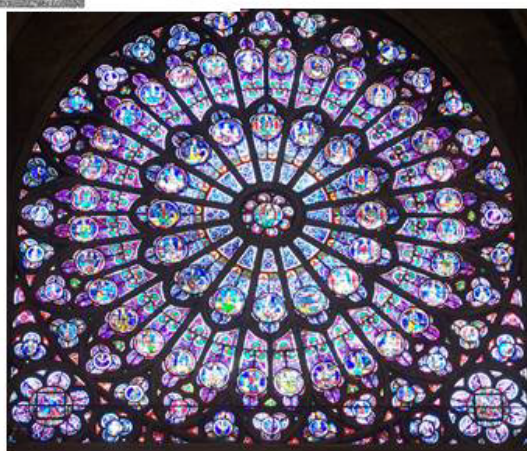
Arkitektur -Gotikken

- Stil med dyrkelse af lyset, højde og lethed – bygge højt, bredt og let. Enestående arkitektonisk og ingeniørmæssig nyskabelse, matematisk kompleksitet, stræbebuer
- bygmestrene – de lokale kirkeledere, stormænd og almindelige mennesker (håndværkere) – kirken og dens pragt for alle, lokalbefolkning kom i kirken fra vugge til grav, og var selv med at bygge den. Indslag af sofistikeret finkultur og folkekunst. Byens stolthed.

- Lys: 1. Mos. 1,1 ("Der blive lys..."), Johannes-evangeliet 1,1 ("Det sande lys, der oplyser hvert menneske..."), jf. Dante, Paradiset 33,124-26), Pseudo-Dionysios (St. Denis) og abbed Suger (1081-1151): *Alle I, der søger at ære disse døre, bliv ikke henrykt af guld og omkostning, men af arbejdet og håndværket.[...] Strålende er den ædle bygning, der gennemstrømmes af nyt lys. [...] Det sløve sind vågner til forståelse af sandheden gennem det håndgribelige".* Skønheden i verden og sanseoplevelser skal løfte sjælen.

Intellektuel udvikling

- Det naturlige og "overnaturlige" er to sider af samme sag. Kunne forstå naturfænomener (f.eks. solformørkelse), men samtidig anse dem for udtryk for Guds vilje/tegn. Middelalderens teologi/videnskab – verdensfjerne, metafysiske diskussioner om "engle på knappenålshoveder"? Nej.

Peter Abelard (1079-1142): "Jeg må forstå, for at kunne tro. [...] Ved at tvivle begynder vi at spørge, og ved at spørge skinner vi sandheden"

Alain de Lille (1116-1203): Naturen og verden er en bog. Et spejl for os.

Albert den Store (1200-1280). Dominikanermunk. Undersøgelser inden for biologi, zoologi og alkymi.

Roger Bacon (1214-1294): Franciskanermunk. Aristoteles' brug af sanseerfaringer. Brugen af eksperimenter (empiri) i teoridannelsen – den moderne videnskabs forudsætning.

St. Bonaventura (1221-1274): Sindets rejse til Gud begynder med at læse naturens bog, der er skrevet med Guds hånd.

Thomas Aquinas (1225-1274): Værket *Summa Theologica*. Kombinere logik/fornuft, sanseerfaringer og den antikke filosofi med den kristne lære: **Skolastikken**. Sanseerfaringer; rationelle analyser. Mennesket er et tænkende væsen, der kan undersøge hvordan verden hænger sammen. Kosmos' orden kan iagttages/beskrives. Men ikke alle årsager kan sanses – og de store eksistentielle spørgsmål kan kun Guds åbenbaring besvare.

Astronomi:

- Jordens form velkendt. Aristoteles' fysik og Ptolemaios' astronomiske teorier.
- Stjernerens bevægelser = Guds indretning. Tegn? Fremtidig indsigt (astrologi). Tidspunktet for Dommedag? Motivation til udforskning

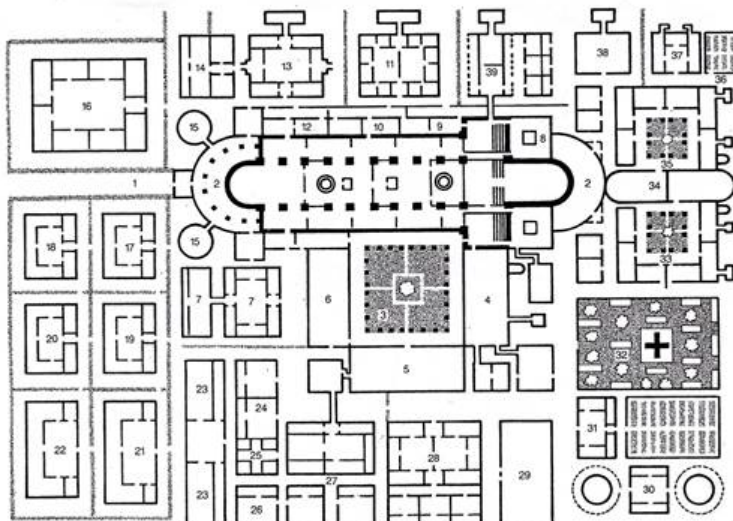
Klostrene – munke og nonner

Baggrund

- Eneboere (eremitter) allerede i 200-tallet – bøn, askese, meditation, fattigdom
- Senere fællesskaber / ordner. Ordensregler (f.eks. Benedikt af Nursias). Forskelle, specialer/særpræg: benediktinere, cisterciensere, augustinere. Tiggerordner: franciskanere og dominikanere.
- Efterfølgelse af Kristus. Jesu liv som ideal – ingen familie eller ejendom. Vie sit liv til Gud og næsten: bøn, meditation, arbejde og næstekærlighed.

Klostrene som centre for lærdom og innovation

- Opretholdelse af lærdom, skrivekultur, litteratur, latin (fællessprog)
- Selvforsyningsideal. Arbejde – inddragelse af landbrugsland, nye dyrkningsmetoder
- Praktisk viden om byggeri, arkitektur, havebrug, urter, medicin, bryggeri
- Fattighjælp, sygepleje

Skt. Gallen-skitsen fra 820.

Grundplanen her er en forenklet udgave af en originaltegning fundet i Skt. Gallen klosteret i Schweiz. Tegningen, som stammer fra ca. 820, repræsenterer et idealkloster inspireret af én af grundlæggerne af klosterbevægelsen i Vesteuropa, Benedict af Nursia, som ca. 535-545 fastlagde klosterregler. Klosterområdets størrelse angives til ca. 120 x 90 m.

Forklaringer til Benedictiner-klosteret:

1 indgang til klosteret	12 portnerbolig	skomager-, sadde-, drejer-, og
2 det egentlige kirkerum (Basilika) med 2 apsider og adskillige altre	13 kvarter for fornemme gæster med tilhørende stalde og tynderum	valkeværksteder samt garveri, våbensmedie, skjoldesmedie, guld- og grovsmedeværksteder samt boliger til håndværkerne
3 det egentlige kloster med hvælvinger	14 og med tilhørende bageri og bryggeri	29 lade
4 øverst sovesal – nederst opvarmede rum	15 tårne med spindeltrappe	30 fjerkræavl
5 øverst garderobe, nederst spisesal	16 stor bygning hvis anvendelse er ukendt	31 gartnerbolig med tilhørende urtehøve med angivelse af de forskellige urters navne
6 forrådkælder	17, 18, 19, 20, 21 og 22: kostalde, hestestalde, svine-, geder- og fårestalde og hus til tjenestefolk	32 kirkegård med frugttræer
7 herberge til pilgrimme med tilhørende bageri og bryggeri	23 heste og oksestald med høløft og tynderum i midten	33 kloster, have og opholdsrum for novicer, deres lærere samt syge munke
8 skrivestue og bibliotek	24 drejer og vinkper-værksteder	34 kirke for novicer og syge
9 rum til gejstlige gæster	25 lagerum for korn til brygning	35 hospital
10 skolelederens bolig	26 malterøvn	36 lægeurtehøve
11 klasseværelser til alme elever med tilhørende bolig for skoleledere	27 bryggeri og bageri til bosiddende munke – stamperi og håndmølle	37 lægehus og apotek
	28 håndværkerhus indeholdende	38 åreladningshus
		39 abbedens hus med tilhørende tyendebolig etc.

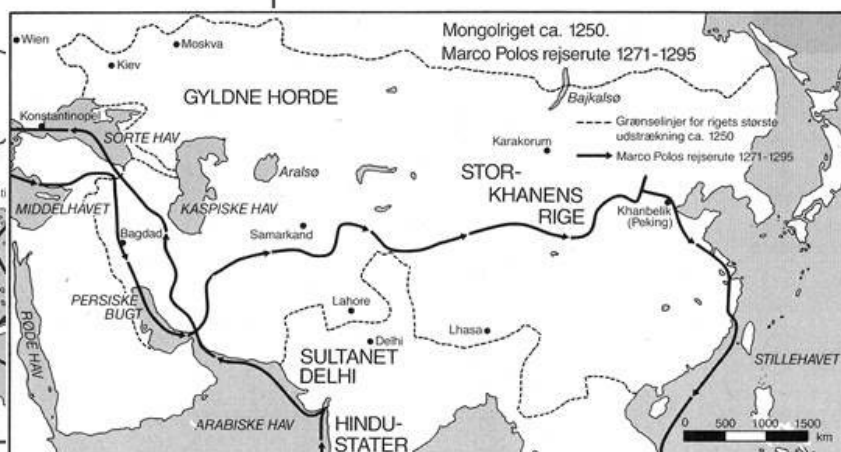

International handel i Høj- og Senmiddelalder

Handels- og produktionscentre:

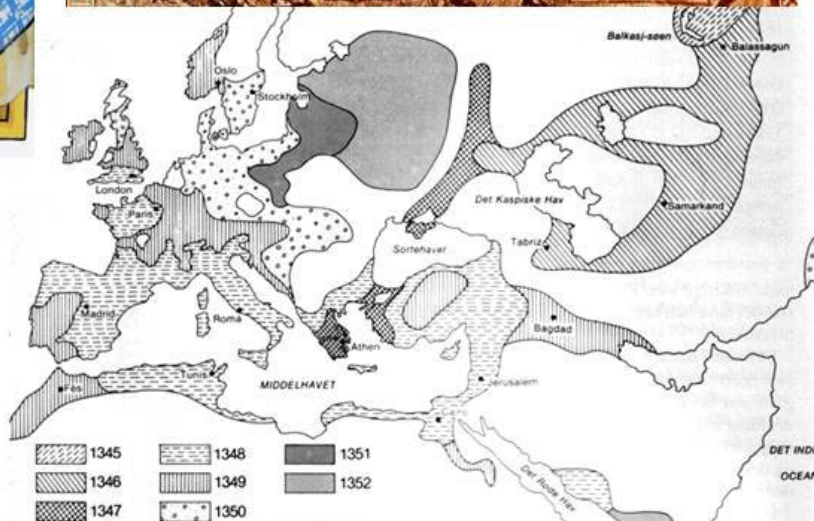
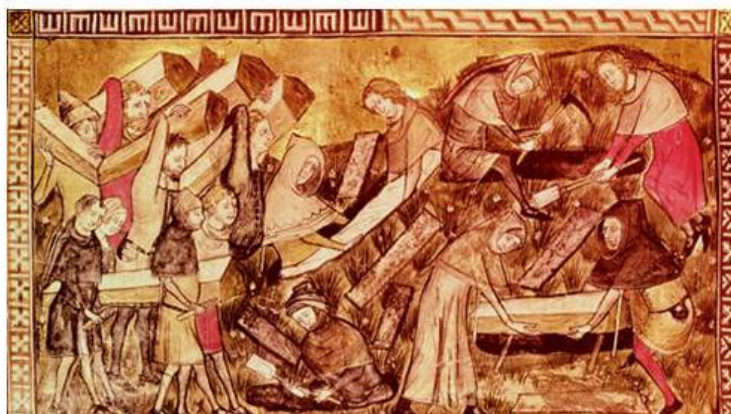
- Norditalien: Pisa, Firenze, Venedig, Milano
- Flandern: Brügge, Antwerpen
- Hansestæderne: Lübeck, Danzig, Hamborg

Middelalderens berømteste rejseberetning er skrevet af købmanden Marco Polo fra Venedig. På rejsen til Det fjerne Østen fulgte han karavanevejene, og han opholdt sig i 17 år i Kina bl.a. som embedsmand for storkhanen.

Den sorte død

1346-50: Pestepidemien, Den Sorte Død, hærger Europa. Anslås at have kostet 20-40 mio. mennesker livet.

Hundredårskrigen, 1337-1453

- Rytterhærens militære rolle svækket. Adelen militære monopol udfordret
- Adelen har dog stadig betydelig politisk indflydelse og økonomisk magt